

Teatralnost medkulturnega miru: Damian Hugo von Virmont kot cesarski veleposlanik pri Visoki porti (1719/20)

ARNO STROHMEYER*

IZVLEČEK

Prispevek se ukvarja z mirovno misijo, ki so jo Habsburžani in Osmani leta 1718 sklenili v Požarevcu in se s tem medsebojno obvezali k obsežnemu in časovno omejenemu odposlanstvu na najvišji diplomatski ravni. Kot vodja cesarskega veleposlaništva je leta 1719 odpotoval k Visoki porti plemič iz spodnjega Porenja Damian Hugo von Virmont. Prispevek se osredotoča na tri glavne postaje Virmontove misije, tj. na prestop meje pri Paraćinu, prihod v Carigrad in nastopno audienco pri sultanu Ahmedu III.

KLJUČNE BESEDE

Damian Hugo von Virmont, Visoka porta, habsburško-osmanska diplomacija, simbolno insceniranje miru

ABSTRACT

The article discusses the peace mission the Habsburgs and the Ottomans agreed upon in 1718 in Požarevac and hence committed themselves to organize extensive time-bound ambassadorial mission at the highest diplomatic level. The leader of the emperor's embassy was a nobleman from Lower Rhine region Hugo von Virmont who travelled to the High Porte in 1719. The article focuses on three main stations of Virmont's mission: crossing the border near Paraćin, the arrival to Constantinople and the inaugural audience with the sultan Ahmed III.

KEY WORDS

Damian Hugo von Virmont, High Porte, Habsburg and Ottoman diplomacy, symbolic staging of peace

Uvod¹

Mirovna politika ima simbolno komponento. To je še danes tako, velja pa zlasti za zgodnji novi vek, ko so politične ureditve na vsak način potrebovale simbolno-ritualna utelešenja in so se morale vrednostne predstave manifestirati na tak način. Vzorčni primer za to je diplomatska praksa, kar nazorno kažejo

* Univ. prof. mag. dr. Arno Strohmeyer, Universität Salzburg, e-pošta: Arno.Strohmeyer@sbg.ac.at

¹ Članek je iz nemščine prevedel Primož Debenjak.

spori v zvezi z ugledom ter nešteti prepiri glede precedence pri mirovnihi kongresih, ki so v aktih pogosto bolj dokumentirani kot sama pogajanja.²

Kako je to potekalo v habsburško-osmanski diplomaciji? Na to vprašanje bomo v nadaljevanju odgovorili na primeru veleposlaništev, obsežnih in časovno omejenih posebnih odposlanstev na najvišji diplomatski ravni, h katerim so se Habsburžani in Osmani vzajemno obvezali – večinoma v okviru mirovnihi pogajanj. Vendar pa ni šlo le za specifično habsburško-osmanskih odnosov, tudi iz Poljske-Litve in Benetk so denimo k Visoki porti odposlali tovrstne misije.³

K njihovim glavnim nalogam so sodili predaja ratificiranihi sporazumov, pogajanja o izpustitvi ujetnikov in izročitev daril. Včasih so mirovna pogajanja morala razjasniti tudi sporne pogodbene člene, podaljšati že obstoječ sporazum ali zgladiti mejne spore. Pri pogajanju o pozitivnopravnih členih mirovnihi pogodb niso imela nobene pomembne vloge, zaradi česar so jim raziskovalci dolgo namenjali le majhno pozornost,⁴ čeprav so pri simbolnem insceniranju miru imela ključno funkcijo.

Predstavo o tedanjem razumevanju teh misij nam posreduje slika 1: Bakrorez prikazuje grofa Wolfganga IV. von Oettingen-Wallersteina, ki je po sklenitvi miru v Sremskih Karlovcih leta 1699 kot veleposlanik odpotoval k Visoki porti. V desni roki ima buzdovan, ki simbolizira njegovo vodilno funkcijo. Nad njimi lebdita alegoriji Pax in Justitia. Ščiti z gesli antičnih pesnikov obdajajo njegov lik in poudarjajo diplomatske vrline, kot so lojalnost, pravičnost in nepodkupljivost. Drugi okrogli ščit na levi denimo prikazuje magnet z izrekom: *Non flectitur Auro* (Zlato ga ne preobrbe), namig na nepodkupljivost, tretji ščit na desni pa tablo s puščico: *Mittentis Vota secundat* (Vse krasno usmeri), kar pomeni, da vselej zadene v črno. Na prvem ščitu pod boginjo miru vidimo goloba z oljno vejico v kljunu.⁵ Veleposlanike so torej razumeli tudi kot „prinašalce miru“.

V celoti gledano so bile te misije bistveni sestavni del mirovnehi procesa. Če jih ni bilo, je grozilo, da bo se bo uresničevanje pogodb zataknilo, ker je šlo za prelom zaupanja.⁶ V njih se je torej osredotočilo razumevanje politike tistega časa: enotnost vzpostavitve in uprizoritve miru.

Habsburško-osmanska mirovna politika načeloma ni bila preprosta, čeprav je preučevanje v zadnjih letih pokazalo, da bilateralni odnosi nikakor niso bili

² Nazadnje Rohrschneider, Präzedenzstreben, pp. 135-179; Rohrschneider, Reputation, pp. 331-352; Kriescher, Souveränität, pp. 1-31.

³ Grygorieva, Symbols, pp. 115-131; Eickhoff, Selbstbehauptung, pp. 129-144.

⁴ Denimo Teply, Kaiserliche Gesandtschaften, p. 46, ki govori o vse večjem „nesorazmerju med vložkom in pomenom“.

⁵ Trauth, *Maske und Person*, pp. 261-263; Volckamer, Graf Wolfgang IV. zu Oettingen-Wallerstein, pp. 9-34, tu 11.

⁶ V zvezi s tem prim. razpravo med Matijo in njegovimi svetovalci ob odposlanju grofa Hermanna Czernina kot veleposlanika leta 1616: Matthias an die zur türkischen Traktation verordneten Räte, fol. 175-178; Die zur türkischen Traktation verordneten Räte an Matthias, fol. 129-131, 139-142.

Slika 1: Grof Wolfgang IV. von Oettingen-Wallerstein v ogrskih oblačilih kot cesarski veleposlanik (1699/1700). Bakrorez Engelharda Nunzerja po sliki Fransa van Stamparta, okoli 1699/1700. Iz: Trauth, 262.

samo vojaški, pač pa so obstajali raznoteri procesi kulturne asimilacije, saj je bilo treba obvladati temeljne razlike: tudi če ne upoštevamo nasprotovanja med krščanstvom in islamom, ki je zaradi prepletenosti religije in politike učinkovalo na vseh področjih življenja, pa so se turške vojne, vodene z izjemno okrutnostjo, vžgale v kolektivni spomin prebivalstva. Na obeh straneh so krožile podobe sovražnika, ki jih je spodbujala propaganda vladarjev. Te podobe so oblikovale alteriteto, ta pa je vzpostavila identiteto in razmejitvev od drugega. Poleg tega velja omeniti z imperialnimi ideologijami nabito oblastnopolitično rivalstvo in zavest o civilizacijski nadmoči na obeh straneh. V bistvu sta dve zelo različni politični kulturi iskali mir – veleposlaniki pa so ga morali simbolizirati. V kakšni obliki so se tega lotevali in kakšne predstave in usmeritve so pri tem prihajale na dan, je predmet tega prispevka. Cilj je boljše razumevanje zgodovinskih dimenzij medkulturnega prizadevanja za mir.

Izhodišče je Damian Hugo von Virmont, ki je leta 1719 kot cesarski veleposlanik potoval k Visoki porti. Ta plemič iz spodnjega Porenja se je rodil

leta 1666 v Hertenu (v Porurju) in naj bi prvotno postal duhovnik, a je leta 1696 vstopil v cesarsko vojsko, kjer je bil zelo uspešen. Kot poveljnik polka je sodeloval v veliki turški vojni in v naslednjem letu v bitki pri Senti doživel triumfalno zmago habsburških sil, ki jih je vodil princ Evgen. Leta 1706 ga je cesar v zahvalo za njegove zasluge povzdignil v stan državnih grofov. Kmalu zatem je vstopil v diplomatsko službo in je bil najprej cesarski namestnik v Mantovi. Potem sta sledili misiji k švedskemu kralju v Stralsund in na dvor Friedricha Wilhelma I. Pruskega v Berlin. Leta 1717 ga je princ Evgen imenoval za enega od treh pooblaščenecv na mirovnih pogajanjih z Osmani v Požarevcu.⁷

Sporazum je končal šesto avstrijsko-turško vojno (imenovano tudi beneško-avstrijska turška vojna, 1714–1718) in zaključil fazo hudih vojaških porazov Osmanov, ki se je začela leta 1683 z drugim obleganjem Dunaja.⁸ Habsburška monarhija je pri tem pridobila veliko ozemlja in tako dosegla svojo največjo geografsko razprostranjenost. V enem od členov pogodbe so se Habsburžani in Osmani medsebojno obvezali k odposlanju veleposlaništva.⁹

Nadaljevanje prispevka se osredotoča na tri glavne postaje Virmontove misije: 1. prestop meje pri Paraćinu, 2. prihod v Carigrad in 3. nastopno avdienco pri sultanu Ahmedu III. Da bi prišli do reprezentativnega rezultata, so v „komparativističnih pogledih od strani“ kot primer vključena še druga veleposlaništva, do katerih je prišlo v 17. in 18. stoletju. Metodološko podlago tvori model teatra. Razlaganje življenja kot teatra je bilo v zgodnjem novem veku, predvsem pa v času baroka, zelo razširjeno.¹⁰ Številne knjige so se v naslovu označevale kot „Theatrum“ oziroma „Prizorišče“ ali „Gledališče“.¹¹ Posebej priljubljen je bil teater kot ureditvena metafora v mednarodni politiki, denimo v mirovni publicistiki.¹² V poročanju o vojni se je prizorišče spremenilo v „Theatrum belli“ z bojiščem kot odrom in vojaki kot akterji.¹³ Primer za prenos na habsburško-osmansko mirovno politiko predstavlja slika 2, ki prikazuje *mirovni teater* v Sremskih Karlovcih leta 1699. Vidiijo se kraj pogajanj in postori.¹⁴

⁷ Heldmann, Virmont, pp. 332-341.

⁸ Ingrao, Samardžić, Pešalj (eds.), *The Peace of Passarowitz*.

⁹ Friedensvertrag von Passarowitz, glej *Theatrum Europaeum*, Bd. 21, pp. 53-58, tu člen 17.

¹⁰ Alewyn, *Das große Welttheater*, pp. 62-72.

¹¹ Znan primer je „Theatrum Europaeum“, ki v 21 zvezkih velikega formata dokumentira svetovno dogajanje med letoma 1617 in 1716. Prim. *Theatrum Europaeum*.

¹² Prim. geslo „Theatrum Pacis“ v Zedler, *Universallexicon*, p. 471.

¹³ Füßel, *Theatrum Belli*.

¹⁴ Točnejša obrazložitev pri Linnemann, *Die Bildlichkeit von Friedenskongressen*, pp. 155-186, tu p. 174. Prim. za požarevški mir: *Das Hungarisch- und Venetianische Kriegs- nunmehr [...]* so zu nennende Friedens-Theatrum: Welches die zu Passarowitz am 21. Julii An. 1718 zwischen allerseits kriegenden Partheyen getroffene Friedens-Schlüsse [...] praesentiret. Leipzig, cca. 1718.

Slika 2: Theatre de la Paix entre les Chrestiens et les Turcs 1699, jedkanica, ki jo izdala Anna Beek, Den Haag. Iz zbirke Albertina, Dunaj.

Kulturološko raziskovanje je iz predstave o teatru razvilo celovit interpretacijski model, ki je posebno primeren za analizo javnih interakcij, kot so ceremonije, praznovanja in rituali, saj poudarja performativni značaj komunikativnih dejanj, na katerem temeljijo tovrstni slovesni akti.¹⁵ Osrednjo vlogo ima pri tem pojem *teatralnost*, ki usmerja pogled zlasti na naslednje značilnosti:

- Značaj uprizoritve: Veleposlaništvo je potekalo na „odrih“, pri „uprizoritvah“ so bili udeleženi „igralci“ in „gledalci“.
- Insceniranje: Potek teh misij je bil zelo skrbno načrtovan. „Scenarij“ je določal pravila obnašanja in usmerjal komunikacijo s publiko.
- Telesnost: Akterji so posredovali informacije ne le verbalno, temveč tudi z uporabo mimike in gestike.
- Dojemanje in interpretacija: Ta dejanja so sodobniki dojemali in interpretirali, pri čemer je treba razlikovati vsaj dve ravni – Habsburžane in Osmane. Pri tem je treba upoštevati, da so bila možna odstopanja od „scenarija“ ter protislovne razlage.

¹⁵ Fischer-Lichte, *Theatralität*, pp. 7-26; Tschopp in Weber, *Grundfragen*, pp. 117-119.

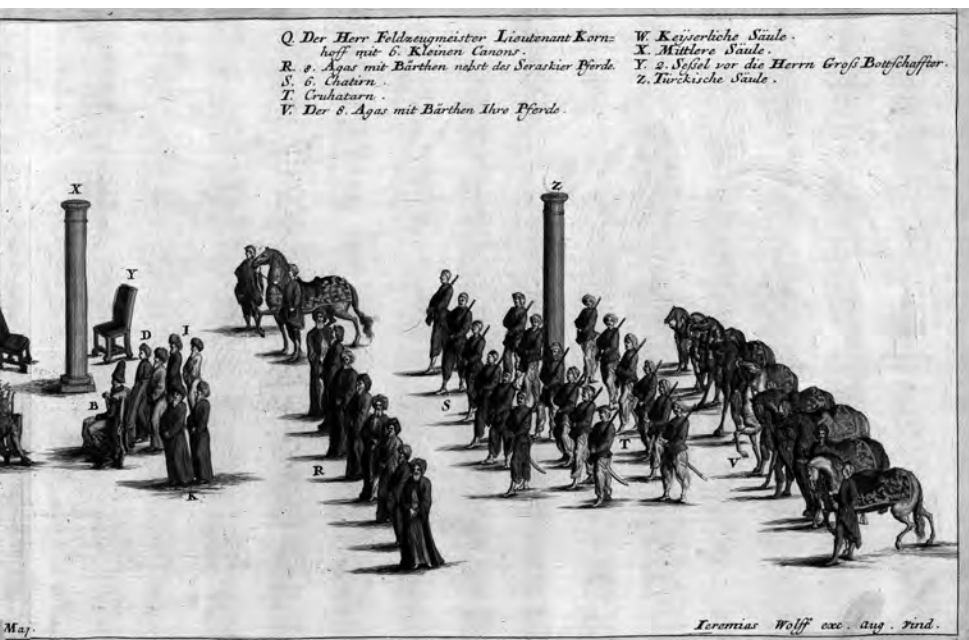
Slika 3: Izmenjava veleposlanikov pri Paraćinu, 15. junij 1719. Iz: Accurater Abriss. Von der Auswechslung Ihre Römischen Kayserl. Mayest. Gross Botschaffter, mit dem Gross-Botschaffter der Ottomanischen Portte. So den 15. Iuny, 1719 zwischen Parachin und Raschna oder zwischen der Land-Strasse von Bellgrad nach Nissa [...] vollzogen worden. Belgrad 1720, Fig. 9.

1. Prehod meje pri Paraćinu (15. junij 1719)

Virmontova misija se je, tako kot večina cesarskih veleposlaništev, začela na Dunaju, kamor je ta plemič 26. aprila 1719 skupaj s svojim spremstvom – okoli 500 oseb, med katerimi so bili plemiči, tolmači, zdravniki, glasbeniki, kuharji in duhovniki – prispel v slavnostnem sprevodu. Na Hofburgu je od cesarja prejel akreditivno pismo, ki naj bi ga predal sultanu pri nastopni avdienci. Kmalu zatem je s floto, ki je štela več kot 70 ladij, odplul po Donavi navzdol čez Bratislavo in Budim proti Beogradu, kamor je poslaništvo prispelo 30. maja.¹⁶ Tu so potekale zaključne priprave za enega od najbolj kočljivih delov poslaništva: prehod meje in izmenjavo z Ibrahimom pašo, osmanskim nasprotnim poslanikom, čigar pratež je bil še večji od Virmontovega.¹⁷

¹⁶ Driesch, *Historia*; Driesch, *Beschreibung*; Driesch, *Nachricht*.

¹⁷ Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. 4, p. 247 in naprej (763 oseb in 645 konj).

Že izbira kraja je imela simbolno moč, kajti akt se je zgodil pri Paraćinu, v neposredni bližini Požarevca, kraja mirovnih pogajanj. Ceremonial je bil predhodno dogovorjen in je sledil postopku, ki se je izoblikoval v zgodnjem 17. stoletju. V pogajanjih na kraju samem so razjasnili še zadnje podrobnosti.¹⁸ Tako je do prestopa prišlo 15. junija na travniku, na katerem so bili postavljeni trije stebri (slika 3). Srednji steber je označeval mejo. Njegova oddaljenost od obeh zunanjih je bila zelo precizno izmerjena, prav tako tudi črta, do katere se je smelo približati spremstvo in vojaške spremljevalne formacije.¹⁹ Moto samega dogodka je bila *pariteta*. Zaradi tega so Habsburžani in Osmani srednji steber postavili skupaj, število delavcev je bilo enako. Oba veleposlanika sta si morala biti enaka po svojem socialnem rangi, morala sta prispeti istočasno in pet korakov od meje razjahati. Kdor bi se najprej z nogami dotaknil tal, bi veljal za podrejenega. Končno sta morala oba v istem trenutku priti do mejnega stebra in zamenjati teritorij. Tisti, ki bi to storil prvi, bi simboliziral prošnjo po miru.²⁰

Drugo vodilo prehoda meje se je glasilo *prijateljstvo*. Da bi to prepoznali, je treba pogledati geste obeh veleposlanikov ob srečanju. Virmontov tajnik, ki

¹⁸ *Puncta Ceremonialia für den Grenzwechsel*, fol. 174–187.

¹⁹ *Accurater Abriss*, Fig. 9. Vzajemni prehod meje iz osmanske perspektive: Kraelitz-Greifenhorst, Bericht, pp. 1–66.

²⁰ Driesch, *Nachricht*, pp. 49–51.

je potem sestavil poročilo, je o tem zapisal: *Ko pa sta prišla do stebra, [...] je ta malce nagnil glavo, oni pa v znak prijateljstva desno roko trikrat pritisnil na prsi.*²¹ Nato sta si podala roko – kot prijateljski pozdrav in znak miru.²² V tem smislu je treba interpretirati tudi demonstrativni objem, do katerega je morda prišlo in je dokumentiran pri vzajemnem prestopu meje drugih veleposlanikov.²³ Prijateljstvo so podkrepila še druga dejanja – po eni strani njun medsebojni pogovor, v katerem je Virmont, če upoštevamo zapis njegovega tajnika, kot izraz paritete za Karla VI., namenoma uporabljal cesarski naslov. Tega Osmani Habsburžanom iz občutka nadmoči dolgo niso priznavali.²⁴ Po drugi strani pa sta drug drugemu ponudila kavo in sladico, kakor je bilo predhodno dogovorjeno v pogajanjih o ceremonialu. K temu se bomo pozneje še vrnili.²⁵ Po izmenjavi so, po približno uri hoda, še enkrat obedovali. Veleposlanik je po kavi in sadju dobil obilno gostijo s šerbetom, tradicionalno turško pijačo, pripravljeno iz medu, sadnih sokov in različnih začimb.²⁶ Skupno obedovanje je v obeh kulturah simboliziralo prijateljstvo in zaupanje.²⁷ Ta veriga dejanj in gest je v celoti gledano že bila prepoznavna – prejšnja veleposlaništva so v glavnem (sicer ne do zadnje podrobnosti), naredila enako. Torej lahko sklepamo, da je šlo za določeno ritualizacijo.²⁸

Nekaterih dejanj, ki bi prav tako lahko simbolizirala politično prijateljstvo, ni bilo – tako so se npr. odpovedali skupnemu lovu in službi božji z deljeno hostijo.²⁹ Virmont in Ibrahim paša si tudi nista demonstrativno delila postelje, kot so govorili za Friderika Lepega (1289–1330) in Ludvika Bavarskega (1281/82–1347).³⁰ Prijateljstvo bi bilo torej mogoče izraziti bolj prisrčno. Nejasno je, ali sta se veleposlanika poljubila, doslej namreč v virih ni bilo najti nobene omembe. Pri prehodu meje veleposlaništva Waltera Leslieja leta 1665, ki je bil leta 1719 za zgled, pa je prišlo celo do dveh poljubov: enega na prsi in še enega na rame.³¹ Leta 1700 je Wolfgang IV. von Oettingen-Wallerstein ob povratku, pri katerem se je mejni ceremonial v precejšnji meri zrcalno ponovil,³² osmanskega nasprotnega poslanika baje dvakrat poljubil na lice in se je, potem ko sta

²¹ Ibid., p. 51.

²² Roodenburg, The „hand of friendship“, pp. 152-189.

²³ Niggel, *Reisebeschreibung*, p. 164; Prim. čl. „Passarowitz Friede“ v Zedler, *Universalexicon*, pp. 1166-1185, tu p. 1185. Objem Virmonta in Ibrahim paše se omenja v: Lünig, *Schau-Platz*, p. 1605.

²⁴ Driesch, *Nachricht*, p. 51.

²⁵ *Puncta Ceremonialia für den Grenzwechsel*, fol. 187-191'.

²⁶ Driesch, *Nachricht*, p. 58 in naprej, p. 158.

²⁷ Ibid., p. 46; Althoff, *Der friedens-, bündnis- und gemeinschaftsstiftende Charakter des Mahles im früheren Mittelalter*, pp. 13-25; Althoff, *Rituelle Verhaltensmuster an der Tafel*, pp. 32-37.

²⁸ Althoff, *Macht der Rituale*, p. 13 in naprej.

²⁹ Garnier, *Freundschaft und Vertrauen*, pp. 117-136, tu p. 129.

³⁰ Ibid., p. 128.

³¹ *Im Reiche des Goldenen Apfels*, pp. 66-68; Tafferner, *Caesarea legatio*, pars I.

³² Lünig, *Schau-Platz*.

se poslovila, spet vrnil posebej za tretji poljub.³³ Poljubi so imeli v takratnem razumevanju precej širok spekter pomenov.³⁴ V mnogih družbah, tudi pri kristjanih in muslimanih, so izražali spravo, mir in prijateljstvo³⁵.

Pri javnosti, ki je dogodek spremljala oziroma vedela zanj, je treba razlikovati tri skupine. Najprej je obstajal krog oseb, ki so načrtovale in izpogajale ceremonialni potek. To so bili v prvi vrsti diplomati in člani vsakokratnega dvora, pomembno vlogo pa je imel tudi stalni cesarski rezident pri Visoki porti. Kot drugo skupino velja navesti fizično prisotne, ki so dogodek doživeli kot očividci, torej same akterje, njihovo spremstvo in vojake, ki so pospremili veleposlanika na Dunaj oziroma v Carigrad. Domnevamo lahko, da so pripovedovali o spektaklu in tako delovali kot multiplikatorji. To nas potem pripelje k tretji skupini, osebam, ki so za to izvedele naknadno z medijskim razširjanjem. Tako so dogodek opisovali letaki in razprave, ki so jih nekaj objavili celo v več jezikih.³⁶ *Wienerisches Diarium*, najstarejši še izhajajoči dnevni časopis na svetu, je redno poročal o obeh misijah in je vzajemnemu prestopu meje posvetil celo posebno prilogo.³⁷ Prav tako vzajemni prestop meje omenja Zedlerov *Universalexicon*.³⁸

Po prehodu meje je Virmont, ki ga je ščitila turška spremljevalna formacija, po stari rimski vojaški cesti odpotoval čez Niš in Sofijo v Edirne. 31. julija so zagledali Carigrad.³⁹ Potem ko so se vselili v двореc zunaj Teodozijevega kopenskega obzidja, ki so ga Osmani predvideli za stanovanje – od druge polovice 17. stoletja so habsburški diplomati običajno prebivali v Peri, zaradi kuge pa so Virmontu dodelili nadomestno bivališče⁴⁰ – je prejel sprejemno pismo velikega vezirja. To je bilo, kot je zabeležil njegov tajnik, *napisano s tako veliko nežnostjo, da tudi zaljubljenec svoji ljubicu ne bi mogel čebljati nič bolj ljubkega*.⁴¹ Osmanski dostojanstvenik je plemiča povabil na prijateljski sestanek.⁴² Politično prijateljstvo in gostoljubje sta nedvomno tvorili vodilno misel sprejema. To dokazujejo tudi darila, ki jih je veleposlanik prejel v pozdrav: cvetje, simbol za mir in srečo, sadje, ki so ga Habsburžani razlagali kot znamenje spoštovanja, ter več vreč sladkorja in kavnih zrn kot znamenje

³³ Volckamer, Graf Wolfgang IV. zu Oettingen-Wallerstein, p. 30.

³⁴ Glede večznačnosti poljuba (v krščanstvu) prim. geslo „Osculum“ v Zedler, *Universalexicon*, pp. 2089-2094.

³⁵ Petkov, *The Kiss of Peace*; Frijhoff, *The kiss sacred and profane*, pp. 210-236; Vollrath, *The kiss of peace*, pp. 162-183.

³⁶ Driesch, *Historia*; Driesch, *Beschreibung*; Driesch, *Nachricht*; Schönwetter, *Ausführliche Beschreibung*.

³⁷ *Wienerisches Diarium* 1663 (8. do 11. julij 1719).

³⁸ Passarowitz Friede v Zedler, *Universalexicon*, Bd. 26, p. 1185.

³⁹ Driesch, *Nachricht*, pp. 127-134.

⁴⁰ *Wienerisches Diarium* 1678 (30. avgust do 1. september 1719).

⁴¹ Driesch, *Nachricht*, p. 157.

⁴² *Ibid.*, p. 157 in naprej.

gostoljubja.⁴³ Obenem so se začele priprave za naslednji ceremonialni veliki dogodek – slavnostni prihod v Carigrad.

2. Slavnostni prihod v Carigrad (3. avgust 1719)

Slavnostni prihodi so v diplomatskem ceremonialu igrali ključno vlogo, kajti bili so tisti del misije, ki se je odvijal pred posebno veliko javnostjo. Tako v Carigradu kot na Dunaju je bil slavnostni prihod prvovrstni spektakel, ki so mu prisostvovali nešteti prebivalci, pomembni predstavniki dežele gostiteljice ter poslaniki drugih sil. Za sodelujoče diplomate je bil to eden od vrhuncev kariere.

Virmontovo vkorakanje se je začelo kmalu po sedmi uri zjutraj, ko se je skupaj s svojim spremstvom in osmanskimi dostojanstveniki odpravil proti mestu. Vsi udeleženci so bili veličastno oblečeni. Virmont je, oblečen v nemško nošo, sedel na konju, opremljenem z odejo z zlato vezenino in dragoceno brzdo, ki mu jo je poklonil veliki vezir. Osmanski dostojanstveniki so si nadeli svoje velike turbane. Razkošje, ki so ga tako odkrito razkazovali, je po eni strani poudarjalo moč in bogastvo cesarja, po drugi strani pa je potešilo tudi sultanovo potrebo po reprezentanci. Blišč gostov je zviševal njegov prestiž gostitelja. Diplomati in osmanski dostojanstveniki pa so spet izražali svoj privilegirani položaj v politično-socialni ureditvi.

Še preden so prišli do mestnega obzidja, so udeležence popeljali v okrasni vrt, kjer so dobili zajtrk.⁴⁴ Začelo se je s šerbetom, postregli pa so jim tudi s kavo. Ta se je v habsburški monarhiji v drugi polovici 17. stoletja razvila v znano poživilo in je bila trdno zasidrana v kulinarčni kulturi kakor tudi v diplomatskem ceremonialu Visoke porte. V 19. stoletju je nemški geograf Carl Ritter menil, da je ta pijača tukaj medtem pridobila izjemno velik pomen, kajti da je treba razlagati kot znak prezira ali nenaklonjenosti ter kot predhodno znamenje prelomitve miru, če poslaniku pri avdienci ne postrežejo s skodelico kave.⁴⁵ Virmontu so jo servirali že ob prehodu meje ter pri različnih sprejemih med potovanjem. Prav tako jo je habsburška stran ponudila osmanskemu nasprotnemu poslaniku Ibrahimu paši po vzajemnem prestopu meje.⁴⁶ Tako v habsburški monarhiji kot tudi v osmanskem imperiju je skupno pitje kave veljalo za znak prijateljstva.

Sledila je hrana, ki je bila tako obilna, da so morali kar nekaj skled poslati nazaj neizpraznjenih. *Wienerisches Diarium* je poročal o tradicionalni osmanski kuhinji: perutnina in golobi, pripravljene na različne načine – pečeni

⁴³ *Wienerisches Diarium* 1679 (30. avgust do 1. september 1719).

⁴⁴ Driesch, *Nachricht*, p. 160.

⁴⁵ Ritter, *Die Erdkunde*, p. 582.

⁴⁶ Ausführlicher Bericht.

na ognju, v peči, dušeni.⁴⁷ To so bile žlahtne jedi, ki so jih običajno uživali samo v majhnih količinah.⁴⁸ K temu so postregli še ribe, sladice in riž, ki je bil tedaj steber kuhinje v palači.⁴⁹ Sporočilo je bilo nedvoumno – premožen vladar sprejema goste, ki jim postreže z očetovsko skrbnostjo. Ali je to mogoče razlagati tudi kot izraz tradicionalnega osmanskega občutka premoči? Simbolike kasneje ni mogoče vedno razvozlati z gotovostjo. Virmont, ki je imel za to pretanjen občutek, je izobilje vsekakor interpretiral kot izraz gostoljubja in posebnega spoštovanja.

Spreved je spremljala velika množica ljudi, ki se je zbrala na robu cest, tako da so janičarji, ki so stali v špalirju, imeli težave z utiranjem poti.⁵⁰ Med gledalci so bili poslaniški Velike Britanije, Francije in Nizozemske.⁵¹ Veliki vezir je Virmontu dovolil, da vkoraka s plapolajočimi zastavami in godbo. To je bila velikodušna gesta, če vemo, da je eden od prejšnjih veleposlanikov, grof Hermann Czernin, leta 1616 povzročil pogrom, ko je ob tej priložnosti razvil zastavo s cesarskim orlom na eni in s križanim Jezusom na drugi strani, kajti to je namigovalo na prerokbo, da bo zastava s križem nekoč napovedala konec turške vladavine nad mestom. Več krščanskih prebivalcev Carigrada je bilo potem žrtev napadov razjarjenega muslimanskega prebivalstva, sultan pa je za Czernina in njegove spremljevalce odredil hišni pripor in pri nastopni avdienci je odpadel skupni slavnostni obed.⁵²

Je šlo pri tem za veleposlanikovo pomoto? Na to vprašanje po tem, kar vemo doslej, ni mogoče natančno odgovoriti. Vendar pa mu je cesar prepovedal, da bi dal povod za nemire, in malo verjetno je, da bi se ta plemič, ki je bil dotlej zvest služabnik Habsburžanov, ravno v tej situaciji odkrito zoperstavil tovrstnim navodilom.⁵³ Obenem pa lahko domnevamo, da mu je bila znana simbolna moč zastave.⁵⁴ Tako je imel izkušnje z orientom in je denimo kot romar obiskal Jeruzalem in Sinaj. Seveda pa je bil tudi verski „trdorokec“, ki je do Osmanov načeloma kazal le malo obzirnosti in je morda hotel izkoristiti priložnost, da vstopi v mesto podobno kot križar.⁵⁵ Kakorkoli že, v svoji reakciji je Ahmed I. (vlad. 1603–1617) za demonstracijo svoje moči dal mimo plemiča nesti 2.000 glav, ki so ravnokar prispele s perzijske meje. Zatem je

⁴⁷ *Wienerisches Diarium* 1678 (30. avgust do 1. september 1719); splošno o gostiji v ceremonialu Visoke porte: Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells*, pp. 105–113.

⁴⁸ Faroqi, *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*, pp. 231–233.

⁴⁹ Masters, *Cuisine*, p. 165.

⁵⁰ Driesch, *Nachricht*, p. 159 in naprej; Auszug aus dem Bericht Virmonts, fol. 16–24'.

⁵¹ Driesch, *Nachricht*, p. 164 in naprej.

⁵² Khevenhüller, *Annales Ferdinandei*, pp. 944–947; Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Bd. 4, p. 486 in naprej.

⁵³ Geheimes Memorial, fol. 22–31'; Wagner, *Österreich und die Osmanen*, pp. 325–392, tu p. 343.

⁵⁴ Teply, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, p. 49.

⁵⁵ Glede zastav križarjev prim. Waas, *Geschichte der Kreuzzüge*, Bd. 1., p. 350 in naprej.

bil cesarskim diplomatom prihod s plapolajočimi zastavami prepovedan.⁵⁶ Hans Ludwig Kuefstein je moral denimo leta 1628 svoje zastave pospraviti pol dneva poti pred mestnim obzidjem, Czernin pa jih na svoji drugi misiji leta 1644 poprej sneti s svojega voza.⁵⁷ Šele leta 1665 je veleposlanik, tokrat grof Walter Leslie, spet vstopil z razvitimi zastavami v Carigrad, vendar pa sultana tedaj ni bilo v mestu. Leta 1700 je smel grof Oettingen-Wallerstein uporabiti zastave in glasbo, a se je moral odreči izzivanju.

Virmont je sprejel ponudbo in je vstopil v mesto s plapolajočimi zastavami in ob glasbi svojih pavk in trobent.⁵⁸ Na njegovem praporu ni bilo križanega Kristusa, pač pa sonce, ki prodira iz oblakov in sije na dve sklenjeni roki, v obeh kulturah znan simbol miru.⁵⁹ Podobno velja za slavnostni prihod Ibrahima paše 14. avgusta na Dunaj, pri katerem ni bilo provokacij.⁶⁰ Natačne Virmontove poti skozi Carigrad ne poznamo. Vsekakor je šel najprej v Eyüp, potem proti centru in končno spet skozi druga vrata ven iz mesta. Šli so mimo Zlatega roga, pristaniških objektov in zunanjih zidov palače Topkapi. Sprevod je skupaj trajal več ur.⁶¹ Dva dni zatem je Virmont obiskal velikega vezirja, kar je bil nujen predpogoj za nastopno avdienco pri sultanu.⁶²

Slavnostni prihod je torej izražal mirno razmerje med enotnostjo in raznolikostjo. Na ozadju denimo z oblačili ponazorjenih razlik so demonstrirali skupnost, medtem ko religioznih provokacij ni bilo. Czerninov incident iz leta 1616 se ni ponovil. Vodilna predstava je bilo prijateljstvo oziroma gostoljubje, ki ga je recimo simbolizirala gostija na začetku.

3. Nastopna avdienca pri sultanu Ahmedu III. (8. avgust 1719)

Vrhunec veleposlaništva je bila nastopna avdienca pri sultanu Ahmedu III. 8. avgusta 1719. To je bil blesteč spektakel, ki se je, če sledimo obširnemu prikazu Virmontovega tajnika, odvijal takole: še ponoči se je spet razkošno opravljeno poslanstvo odpravilo iz svojega prenočišča in se po isti poti kot pri slavnostnem prihodu pred petimi dnevi podalo v mesto. Mimo Hagie Sophie so šli na prvo dvorišče palače Topkapi, napolnjeno z radovedneži, in tja so prispeli, še preden se je zdanilo.⁶³ Ko so razjahali, odložili orožje in primerno dolgo čakali pred pozdravnimi vrati, so smeli Virmont in njegovi

⁵⁶ Tako denimo Kuefstein 25. novembra 1628, ki jih je moral poprej zviti. Prim. Teply, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV.*, pp. 70-74; Bericht des Hans Ludwig Kuefstein, fol. 228-231'.

⁵⁷ *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin*, pp. 30-33.

⁵⁸ Auszug aus dem Bericht Virmons, fol. 16-24'.

⁵⁹ Hammer-Purgstall, *Geschichte*, Bd. 7, p. 249.

⁶⁰ Kraelitz-Greifendorst, Bericht, p. 35 in naprej.

⁶¹ Driesch, *Nachricht*, p. 169.

⁶² *Ibid.*, p. 171.

⁶³ *Ibid.*, p. 183; Auszug aus dem Bericht Virmons, fol. 16-24'.

spremljevalci vstopiti na drugo dvorišče areala, kjer so ga sprejeli dvorni služabniki in ga pospremili do velikega vezirja, ki jih je čakal pred divanom.⁶⁴ Potem je v diplomatskem ceremonialu Visoke porte sledil običajni postopek. Plemič je bil priča sodnemu procesu in plačilu janičarjem, to je bil šov, ki naj bi predstavil disciplino in red teh elitnih enot. Vojaki pa so pri tem lahko z manjšimi kršitvami ceremoniala tudi izrazili svoje nezadovoljstvo z vlado, kar pa se tokrat, če verjamemo poročilom, ni zgodilo.⁶⁵ Ker je bil ravno ramadan, je odpadla pojedina veleposlanika z velikim vezirjem, ki so jo tradicionalno prirejali ob tovrstnih priložnostih.⁶⁶

Potem so za avdienco predvideni veleposlanikovi spremljevalci, ne pa sam plemič, dobili umetelno izvezene kaftane, ki so si jih nadeli.⁶⁷ Ta oblačila so imela pomembno vlogo v simbolni komunikaciji in so, če so bila izročena v sultanovem imenu, izražala neke vrste vazalski status in sprejem v njegovo spremstvo.⁶⁸ Bržkone si zaradi tega Virmont kaftana ni nadel. Že mir v Sremskih Karlovcih je cesarskim diplomatom izrecno priznal pravico, da se oblačijo po lastnih predstavah.⁶⁹ Ta določba je skoraj dobesedno prišla tudi v požarevško pogodbo.⁷⁰

Kaftani so bili v očeh zahodnih diplomatov zelo zaželeno častno darilo.⁷¹ Alexander Greiffenklau von Vollraths, od 1643 do 1648 cesarjev rezident pri Visoki porti, denimo omenja zavist Francozov, potem ko jih je prejel večje število kot oni.⁷² V tem smislu so jih razumeli tudi Virmontovi spremljevalci. Tako je veleposlanikov tajnik ponosno omenil beneško poslaništvo, ki so mu izročili manj kaftanov, kar je razlagal z njihovim manjšim ugledom.⁷³ Včasih so ta oblačila razumeli tudi kot znamenje prijateljstva.⁷⁴

Naj je šlo za znamenje odvisnosti, častno darilo ali prijateljsko gesto – v domovini je bilo mogoče kaftane dobro spremeniti v simbolni kapital, saj so priklicali v spomin udeležbo pri veleposlaništvu in kazali svetovljansko izkušnost svojih lastnikov, ki so tako rekoč zrl v oči dednemu sovražniku. To je še olajševalo dejstvo, da se podarjeni kaftani niso bistveno razlikovali od

⁶⁴ Driesch, *Nachricht*, p. 183 in naprej; glede poteka sprejemnega ceremoniala v palači Topkapı prim. Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells*, pp. 60-62.

⁶⁵ Driesch, *Nachricht*, pp. 183-189; *Wienerisches Diarium* 1679 (2. do 5. september 1719); Auszug aus dem Bericht Virmonts, fol. 16–24'.

⁶⁶ Virmontovo spremstvo pa so vseeno pogostili. Prim. Driesch, *Nachricht*, p. 189; *Wienerisches Diarium* 1679 (2. do 5. september 1719).

⁶⁷ Driesch, *Nachricht*, p. 195.

⁶⁸ Reindl-Kiel, Duft, pp. 195-258, tu p. 210; Pedani, *The Sultan and the Venetian Bailo*, pp. 287-299, tu p. 293.

⁶⁹ Friedensvertrag von Karlowitz v *Theatrum Europaeum*, Bd. 15, pp. 518-523, tu čl. 17.

⁷⁰ Friedensvertrag von Passarowitz v *Theatrum Europaeum*, Bd. 21, pp. 53-58, čl. 18.

⁷¹ Reindl-Kiel, Exchange, pp. 113-123, tu p. 121.

⁷² Alexander Greiffenklau von Vollrats an Ferdinand III., fol. 40–42'.

⁷³ Driesch, *Nachricht*, p. 279.

⁷⁴ Nehring, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel*, p. 125; Tafferner, Beschreibung, p. 220.

osmanskih prazničnih oblačil. Kakšen od Virmontovih sopotnikov je verjetno tudi podlegel skušnjavi, kakor je izpričano pri drugih na ta način obdarovanih, in še v Carigradu unovčil dragocena oblačila pri kakem od Judov, ki so se ukvarjali z njihovo prodajo, in ta jih je potem spet prodal osmanskemu dvoru. Materialna vrednost ali dekodiranje lastne kulture sta bila v teh primerih očitno pomembnejša kot tista pri Osmanih, z izjemo ravni veleposlanika.⁷⁵

Nato je Virmont z enajstimi člani svoje delegacije, od katerih sta vsakega spremljala dva stražarja, stopil v prostor za avdienco, kjer je nanj že čakal sultan, obdan z visokimi dostojanstveniki, tolmači in stražnim osebjem.⁷⁶ Po pozdravnem govoru, ki ga je imel v latinščini, je Virmont enemu od prisotnih vezirjev predal pooblastilno pismo Karla VI., ki so ga podali naprej sultanu. Ta je sedel ob strani, tako da ni bilo neposrednega stika s pogledi.⁷⁷ Sledilo je nekaj ceremonialnih dejanj, med njimi obvezni priklon plemiča do tal in odgovor velikega vezirja po turško. Pomen dejanj ni bil vselej znan vsem udeležencem. Virmontov tajnik je menil, da izogibanje neposrednemu pogledu denimo ni bil izraz ošabnosti, temveč je to ustrezalo osmanskemu dvornemu ceremonialu.⁷⁸

Potem je poslaništvo spet zapustilo prostor, in medtem ko je Virmont, ki so ga vodili janičarji, odšel iz palače Topkapi, so sultanu predstavili cesarjeva darila.⁷⁹ *Wienerisches Diarium* je objavil seznam darov. Tako je Ahmed med drugim prejel dve veliki ogledali z okvirji iz srebra, srebrn lestenec z dvanajstimi lučmi in srebrno kaminsko rešetko. Poleg tega je dobil dvanajst srebrnih skodelic za šerbet, znotraj pozlačenih, dve dragoceni stoječi uri in tri velike srebrne posode. Šlo je za tipični darilni paket habsburškega veleposlaništva za sultana.⁸⁰ Poleg tega bi mu lahko podarili, kot denimo Walter Leslie leta 1665, kočije, konje in lovske pse,⁸¹ ali, kot Hermann Czernin leta 1616/17, pisalno mizo in kristalno posodo za pitje.⁸²

Darila so imela v simbolni komunikaciji med Habsburžani in Osmani izjemen pomen, ker so med podarjajočimi in obdarovanimi vzpostavljala določeno razmerje in se tako dotikala ene od ključnih točk mirovnega procesa. Pri tem je treba upoštevati, da se njihov pomen v obeh kulturah ni povsem ujema, kajti osmanska družba je bila manj jasno razslojena in je izkazovala večjo socialno mobilnost. Darila so bila tu za elite še pomembnejše sredstvo za ilustracijo socialnih asimetrij kot v evropski stanovski ureditvi.

V 16. stoletju, v času hude vojaške premoči Osmanov, je šlo za plačila

⁷⁵ Reindl-Kiel, Symbolik.

⁷⁶ Glede tega prim. Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells*, pp. 88-92.

⁷⁷ Driesch, *Nachricht*, p. 205.

⁷⁸ Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells*, p. 79, pp. 92-95.

⁷⁹ Driesch, *Nachricht*, pp. 207-209.

⁸⁰ *Wienerisches Diarium* 1679 (30. avgust do 1. september 1719); Schönwetter, *Ausführliche Beschreibung*.

⁸¹ Tafferner, *Beschreibung*, p. 123.

⁸² Wenner, *Tagebuch*, p. 132 in naprej.

tributa, h katerim so se Habsburžani pogodbeno obvezali. Da bi prikrili ta pomen, jih je cesarski dvor deklariral kot „častno darilo“.⁸³ Po letu 1600, ko so vladala uravnotežena razmerja moči, je skušal cesarski dvor ta značaj tributa spraviti s sveta. V Požarevškem miru je bilo zato izrecno zapisano, da se darila dajejo prostovoljno, kar je preprečevalo razlaganje kot tribut. Nadalje je določal, da naj gre za izmenjavo darov, ki bo za oba vladarja ugledna, tako da nihče ne bo osramočen. Visoka porta je umaknila svoje simbolne težnje po nadmoči.⁸⁴

To potrjujeta tudi dva lovska geparda s perzijskima pregrinjaloma, ki ju je sultan po miru v Sremskih Karlovcih leta 1699 podaril Leopoldu I., kajti samo neodvisni vladarji so prejeli tako prestižne divje mačke.⁸⁵ Podobno velja tudi za leva, ki ju je sedaj sprejel Karel VI.⁸⁶ Poleg tega sultan ni zahteval izboljšanja, kar bi bilo v osmanski kulturi v odnosu do oseb nižjega ranga sicer čisto mogoče.⁸⁷ Grof Czernin je bil leta 1644 še soočen s tovrstno zahtevo in je zato prišel v težave, saj mu ni preostalo nič drugega, kot da poseže po darilih, predvidenih za osmanske dostojanstvenike. Njegova razlaga, da gre za posledico znane lakomnosti Osmanov, pa ni točna, kajti sultanu je šlo za demonstracijo nadmoči.⁸⁸

Za cesarske diplomate je bilo težko razumljivo tudi ravnanje z darili, od katerih so Osmanji mnoga takoj prodali ali pretopili.⁸⁹ Za obdarjence pa so izpolnili svoj namen, tj. da vizualizirajo njihov status. Temu se je najbrž pridružila še notranja distanca zaradi tujega izvora in drugačen okus, na kar kaže tudi izdelava predmetov *po turški maniri*,⁹⁰ za katero si je habsburška stran že dlje časa prizadevala, očitno ni imela veliko vpliva.⁹¹ Tako v registru osmanskega dvornega ceremoniala pri treh srebrnih skledah, ki jih je prinesel Virmont, zasledimo pejorativni zaznamek: *na način nevernikov*.⁹² V habsburški monarhiji pa so darila izražala prijateljsko povezanost, ki je od prejemnika zahtevala, da jih v časteh hrani.

Poleg teh različnih dekodiranj pa je obstajalo tudi skupno presečišče – osmanski seznam daril, ki so jih leta 1699 poslali Leopoldu I., izrecno omenja, da so bila darila zbrana prijateljsko.⁹³ Še bolj jasno je to ujemanje opazno v

⁸³ Petritsch, *Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547*, pp. 49-80; Petritsch, *Tribut oder Ehrengeschenk?*, pp. 49-58.

⁸⁴ *Friedensvertrag von Passarowitz* v *Theatrum Europaeum*, Bd. 21, pp. 53-58, čl. 17.

⁸⁵ Reindl-Kiel, *Symbolik. Glede živali pri osmanskem obdarovanju* prim. Reindl-Kiel, *Duft*, pp. 213-221.

⁸⁶ *Liste der vom osmanischen Großbotschafter dem Kaiser überbrachten Geschenke*, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 186, fol. 58–61'.

⁸⁷ Reindl-Kiel, *Duft*, pp. 196-201.

⁸⁸ *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin*, pp. 36-38.

⁸⁹ Driesch, *Nachricht*, p. 206f.

⁹⁰ Burschel, *Der Sultan und das Hündchen*, pp. 408-421, tu p. 413.

⁹¹ Reindl-Kiel, *Exchange*, p. 114.

⁹² Reindl-Kiel, *Duft*, pp. 226, 230.

⁹³ *Ibid.*, *Duft*, p. 247.

členu 17 Požarevškega miru, ki pravi: *naj od obeh strani poslani odposlanci [...] v znak prijateljstva [...] prinesejo s seboj darilo.*⁹⁴

Nadaljnja značilnost insceniranja miru, ki je prišla na dan že ob slavnostnem prihodu, postane opazna, če upoštevamo, česa Karel VI. ni prejel – rokopisov korana, tradicionalnega darila osmanske diplomacije.⁹⁵ Virmont pa po drugi strani ni prinesel izvodov biblije. Pri sestavljanju paketov daril so se torej odrekli demonstrativni religioznosti in odkritim poskusom spreobračanja. V tem smislu je težje razložiti 100 turbanov z zlato vezenino, ki so jih prav tako poslali na Dunaj – ti so namreč veljali za simbol islama.⁹⁶ Je šlo za poziv k prestopu? Verjetno ne, kajti turbane so nosili ovite okrog kap, ki pa jih ni bilo. Osmanom je bilo znano, da je blago, mehka bombažna muslimska tkanina, pri Habsburžanih zelo priljubljena, ker je bila zelo primerna za izdelavo obleke. Torej so pri izbiri daril upoštevali potrebe druge strani.⁹⁷

Rezultati

1. Bistvena značilnost simbolnega insceniranja miru je bila *pariteta*. Ceremonial naj bi izražal enakost med Habsburžani in Osmani in se izognil vsakemu vtisu razlik v rangi med vladarjema. To se po eni strani vidi pri simetričnem insceniranju prehoda meje, po drugi strani pa pri darilnih paketih. Cesarskih darov vsekakor ni bilo več mogoče razlagati kot tribut. Poleg tega se je sultan odrekel izboljšanju, ki bi izrazilo hierarhijo. Enakovrednost je bila rezultat vztrajnega pritiskanja habsburške diplomacije in jo je bilo treba v teku 17. stoletja mukotrпно uveljavljati, zaradi česar je 1719 še vedno obstajala velika potreba, da se to demonstrira. V tem oziru je treba relativizirati prelomni značaj miru v Zsitvatoroku leta 1606.

2. Odpovedali so se demonstrativnemu razkazovanju religioznega nasprotja – provokacije, kot je bila tista ob Czerninovem slavnostnem prihodu v Carigrad leta 1616, ni bilo. Nepremostljivo nasprotje pri verskem vprašanju so potemtakem presegle tako, da so ga pri „gledališki uprizoritvi“ tako rekoč pregnali na „zadnji oder“. Povsem izločena pa religija seveda ni bila, saj se je na primer Virmont pred prehodom meje spovedal in imel pred prihodom v Carigrad službo božjo (pri kateri naj bi bil oltar okrašen z rožami, ki jih je dobil od velikega vezirja kot dobrodošlico).⁹⁸ Prav tako so religiozne določbe vedno znova prihajale v mirovne pogodbe, denimo če je šlo za izboljšanje življenjskih

⁹⁴ Friedensvertrag von Passarowitz v *Theatrum Europaeum*, Bd. 21, pp. 53-58, čl. 17.

⁹⁵ Seznam pri Hammer-Purgstall, *Geschichte*, Bd. 7, pp. 567-569.

⁹⁶ Schönwetter, *Ausführliche Beschreibung*; Hammer-Purgstall, *Geschichte*, Bd. 7, p. 569, piše o 150 turbanih.

⁹⁷ Reindl-Kiel, *Symbolik*.

⁹⁸ Driesch, *Nachricht*, p. 158.

pogojev v Osmanskem cesarstvu živečih kristjanov ali zagotavljanje dostopa do svetih krajev v Jeruzalemu.⁹⁹

3. Tako pri prestopu meje kot tudi pri prihodu v Carigrad in pri obdaru vanju so igrale pomembno vlogo predstave o prijateljstvu, ki so jih izražali z ravnanji, ki sta jih razumeli obe strani, kot so rokovanje, objemi, skupni obedi, izmenjava daril in poljubi. Tako na uvodoma prikazanem Oettingen-Wallersteinovem portretu (slika 1) najdemo geslo: *Naredi iz sovražnikov prijatelje*,¹⁰⁰ veleposlanike pa so imenovali *mir prinašajoči prijatelji*.¹⁰¹

To ključno funkcijo *prijateljstva* lahko razložimo iz njegovih antropoloških korenin. Gre za elementarni fenomen človeškega obstoja, ki ga, četudi v zelo različnih oblikah, lahko zasledimo v vseh družbah, v krščanskih in tudi v muslimanskih. Predstave o prijateljstvu so imele pri Habsburžanih in pri Osmanih zelo pomembno mesto, zlasti na področju zunanje politike, in so spadale tudi k osrednjemu repertoarju mirovnih pogodb oziroma sporazumov o premirju.¹⁰² Zato so bile nadvse primerne za premoščanje kulturnih prepadov, pa čeprav so lahko vsakokratni kulturni izrazi spoštovanja prav tako izkazovali razlike, kot recimo kaže pri Osmanih običajno prodajanje daril. Vendar pa to ni kalilo prijateljstva. Različna kulturna dekodiranja so do določene mere tolerirali. Habsburške ure so Osmanom pomagale pri določanju časa molitev, na drugi strani pa so Habsburžani predelovali blago za turbane v oblačila.

Nenatisnjeni viri

Kratice:

OeStA Österreichisches Staatsarchiv

HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Auszug aus dem Bericht Virmonts über den Einzug in Konstantinopel sowie die Audienzen beim Großwesir und beim Sultan, br. kr. [cca. 1719], OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 185 II, fol. 16–24’.

Bericht des Hans Ludwig Kuefstein für Ferdinand II., Konstantinopel 1628 November 27, OeStA, HHStA Wien, Handschriften weiß, 1114, fol. 228–231’.

Alexander Greifenklau von Vollrats an Ferdinand III., Konstantinopel 1643 Mai 6, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 116, Konv. 2. fol. 40–42’.

Liste der vom osmanischen Großbotschafter dem Kaiser überbrachten

⁹⁹ Friedensvertrag von Passarowitz v *Theatrum Europaeum*, Bd. 21, pp. 53–58, čl. 11.

¹⁰⁰ Trauth, *Maske und Person*, p. 263.

¹⁰¹ Tafferner, *Beschreibung*, p. 30

¹⁰² Strohmeier, *Die habsburgisch-osmanische Freundschaft*.

- Geschenke, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 186, fol. 58–61’.
- Matthias an die zur türkischen Traktation verordneten Räte, Praga 1616 februar 16, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 103, Februar 1616, fol. 175–178’.
- Geheimes Memorial, wie sich in gemain und particulari der ksl. Mt. Gesandte an die türggische Porten verhalten möchten, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 105, fol. 22–31’.
- Prothocollum, Waß vor, bey und nach der außwechslung deß kays. herrn Großbottschafters, Graffen von Virmonds, Excellenz, und deß ottomanischen herrn großbottschafters Ibrahim Pascha a. 1720 vorbey gangen ist, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 188, Konv. 1, fol. 174–187’.
- Puncta Ceremonialia für den Grenzwechsel, brez kraja [1719], OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 186, fol. 187–191’.
- Die zur türkischen Traktation verordneten Räte an Matthias, Wien 1616 Februar 23, OeStA, HHStA Wien, Staatenabteilung, Türkei I, 103, Februar 1616, fol. 129–131’, 139–142’.

Tiskani viri

- Accurater abriß, von der auswechslung ihre römischen kayserl. Mayest. Grossbottschaftter, mit dem grossbottschaftter der ottomanischen portte. So den 15. Iuny, 1719 zwischen parachin und raschna oder zwischen der land-strasse von bellgrad nach nissa [...] Vollzogen worden. Belgrad, 1720.
- Ausführlicher Bericht alles desjenigen / Was nach dem am 15. Junii 1719. beschehenen Auswechslung-Act der Römisch-Kayserlichen mit der Türkischen Gross-Botschafft an der Gräntz zwischen Parackin und Rasna / bey dieser letzteren bis der Abreiß von Belgrad sich begeben habe. Regensburg, cca. 1719.
- Driesch, Cornelius von den: *Historia magnae legationis Caesareae, quam Caroli VI [...] auspiciis post biennalis belli confectionem suscepit comes Damianus Hugo Virmonditus, Caesaris [...] ad Portam orator*. Wien, 1721.
- Driesch, Cornelius von den: *Historische Beschreibung Der letzten Gesandtschaft An den Türkischen Sultan: So Ihre Röm. Käyserl. und Königl. Cathol. Majestät Durch Herrn Damian Hugo, Grafen von Virmondt verrichten lassen [...]*. Augsburg, 1722.
- Driesch, Cornelius von den: *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß-Botschafft nach Constantinopel, welche auf allergnädigsten Befehl sr. Röm. Kayserlichen und Catholischen Majestät Carl des Sechsten / nach glücklich vollendeten zweyjährigen [!] Krieg, Der Hoch- und Wohlgebohrne des H. R. Reichs Graf Damian Hugo von Virmondt rühmlichst verrichtet [...]*. Nürnberg, 1723.

- Khevenhüller, Franz Christoph: *Annales Ferdinandeï Oder Wahrhafftē Beschreibung Kayseris Ferdinandi Des Andern, Mildesten Gedächtniß, Geburth, Auffferziehung und bißhero in Krieg und Friedens-Zeiten vollbrachten Thaten [...] Theil 7/8.* Leipzig, 1723.
- Kraeclitz-Greifenhorst, Friedrich: Bericht über den Zug des Groß-Botschafters Ibrahim Pascha nach Wien im Jahre 1719. *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 158, 1908, pp. 1-66.
- Das Hungarisch- und Venetianische Kriegs- nunmehr so zu nennende Friedens-Theatrum: Welches die zu Pasarowiz am 21. Julii An. 1718 zwischen allerseits kriegenden Partheyen getroffene Friedens-Schlüsse [...] praesentiret.* Leipzig, cca. 1718.
- Lünig, Johann Christian: *Historischer und Politischer Schau-Platz des Europäischen Hof- und Kantzley Ceremoniells [...]*, Bd. 2/2. Leipzig, 1719.
- Nehring, Karl: *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606).* Südosteuropäische Arbeiten, 78, München, 1983.
- Niggel, Simpert: *Reisebeschreibung von Wien nach Konstantinopel.* Hrsg. Inga Pohlmann. Konstanz, 2005.
- Im Reiche des Goldenen Apfels. Des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien anno 1665.* Hrsg. Richard F. Kreutel. Graz, 1987.
- Schönwetter, Johann Baptist: *Ausführliche Beschreibung Des Prächtigst- und herzlichsten Empfangs / und Einbegleitung / Wie auch Einzugs, Welchen Der Türkische Groß-Botschafter [...] Ibrahim Bassa, etc. [...] in die Kaiserliche Residenz-Stadt / Wien / den 14. Augusti 1719. gehalten.* Wien, 1719.
- Tafferner, Paul: *Caesarea legatio quam mandante Augustissimo Rom. Imperatore Leopoldo I. ad portam Ottomanicam suscepit, perfecitque [...].* Wien, 1672.
- Tafferner, Paul: *Curiose und eigentliche Beschreibung Des Von Ihro Röm. Kays. Maj. an den Türckischen Hoff abgeschickten Groß-Botschaffters, Herrn Grafens Wolffgang von Oettingen Solener Abreise von Wien [...].* Leipzig, 1700.
- Theatrum Europaeum*, Bd. 15. Frankfurt/Main 1707, Bd. 21. Frankfurt/Main, 1738.
- Wenner, Adam: *Tagebuch der kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel (1616/18).* Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars der Universität München, C 16. Hrsg. Karl Nehring. München, 1984.
- Wienerisches Diarium:* 1663 (8. do 11. julij 1719), 1678 (30. avgust do 1. september 1719), 1679 (30. avgust do 1. september 1719).
- Zedler, Johann Heinrich: *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, Bd. 43. Leipzig idr., 1745.

Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im Jahre 1644. Neuhaus, 1879.

Literatura

- Alewyn, Richard: *Das große Welttheater. Die Epoche der höfischen Feste.* 2. Izdaja. München, 1989.
- Althoff, Gerd: Der friedens-, bündnis- und gemeinschaftsstiftende Charakter des Mahles im früheren Mittelalter. *Essen und Trinken im Mittelalter und Neuzeit* (hrsg. Irmgard Bitsch et al.). Sigmaringen, 1987, pp. 13-25.
- Althoff, Gerd: *Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter.* Darmstadt, 2003.
- Althoff, Gerd: Rituelle Verhaltensmuster an der Tafel. Vom frühmittelalterlichen Gelage zum höfischen Fest. *Die öffentliche Tafel. Tafelzeremonie in Europa 1300–1900* (hrsg. Hans Ottomeyer in Michaela Völkel). Wolfratshausen, 2003, pp. 32-37.
- Burschel, Peter: Der Sultan und das Hündchen. Zur politischen Ökonomie des Schenkens in interkultureller Perspektive. *Historische Anthropologie* 15, 2007, pp. 408-421.
- Dilger, Konrad: *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert.* Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, 4. München, 1967.
- Eickhoff, Ekkehard: Die Selbstbehauptung Venedigs gegen das Osmanische Reich: Strategien und Agenten. *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen: Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Arno Strommeyer in Norbert Spannenberger). Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas. Stuttgart, 2013, pp. 129-144.
- Faroghi, Suraiya: *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich. Vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts.* München, 2003.
- Fischer-Lichte, Erika: Einleitung: Theatralität als kulturelles Modell. *Theatralität als Modell in den Kulturwissenschaften* (hrsg. Erika Fischer-Lichte, Christian Horn, Sandra Umathum und Matthias Warstat). Theatralität, 6. Tübingen, 2004, pp. 7-26.
- Frijhoff, Willem: The kiss sacred and profane: reflections on a cross-cultural confrontation. *A Cultural History of Gesture. From Antiquity to the Present Day* (hrsg. Jan Bremmer in Herman Roodenburg). Cambridge, 1994, pp. 210-236.
- Füssel, Marian: Theatrum Belli. *Metaphorik.de* 14/2008. < <http://www.metaphorik.de/de> >, (30. 9. 2012).
- Garnier, Claudia: Freundschaft und Vertrauen in der politischen Kommunikation

- des Spätmittelalters. *Freundschaft. Motive und Bedeutungen* (hrsg. Sibylle Appuhn-Radtke in Esther P. Wipfler). München, 2006, pp. 117-136.
- Grygorieva, Tetiana: Symbols and Perceptions of Diplomatic Ceremony: Ambassadors of the Polish-Lithuanian Commonwealth in Istanbul. *Kommunikation durch symbolische Akte. Religiöse Heterogenität und politische Herrschaft in Polen-Litauen*. (hrsg. Yvonne Kleinmann). Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 35. Stuttgart, 2010, pp. 115-131.
- Hammer-Purgstall, Joseph: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Bd. 7. (Veröffentlichungen der Hammer-Purgstall-Gesellschaft, Reihe A: Joseph v. Hammer-Purgstall. Werke I: Geschichte des Osmanischen Reiches, 7). Graz, 1963.
- Heldmann, August: Virmont. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 55. Leipzig, 1910, pp. 332-341.
- Ingrao, Charles, Samardžić, Nikola and Pešalj, Jovan (eds.): *The Peace of Passarowitz, 1718*. (Central European studies). Purdue, West Lafayette, 2011.
- Kriescher, André: Souveränität als sozialer Status: Zur Funktion des diplomatischen Zeremoniells in der Frühen Neuzeit. *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Ralph Kauz, Giorgio Rota in Jan Paul Niederkorn). Archiv für österreichische Geschichte, 141. Wien, 2009, pp. 1-31.
- Linnemann, Dorothee: Die Bildlichkeit von Friedenskongressen des 17. und frühen 18. Jahrhunderts im Kontext zeitgenössischer Zeremonialdarstellung und diplomatischer Praxis. *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Ralph Kauz, Giorgio Rota in Jan Paul Niederkorn). Archiv für österreichische Geschichte, 141. Wien, 2009, pp. 155-186.
- Masters, Bruce: Cuisine. *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (eds. Gábor Ágoston in Bruce Masters). New York, 2009.
- Pedani, Maria Pia: The Sultan and the Venetian Bailo: Ceremonial Diplomatic Protocol in Istanbul. *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Ralph Kauz, Giorgio Rota in Jan Paul Niederkorn). Archiv für österreichische Geschichte, 141. Wien, 2009, pp. 287-299.
- Petkov, Kiril: *The Kiss of Peace. Ritual, Self, and Society in the High and Late Medieval West*. Leiden, 2003.
- Petritsch, Ernst D.: Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 38, 1985, pp. 49-80.
- Petritsch, Ernst D.: Tribut oder Ehrengeschenk? Ein Beitrag zu den habsburgisch-osmanischen Beziehungen in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas* (hrsg. Elisabeth

- Springer in Leopold Kammerhofer). Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, 20. Wien [idr.], 1993, pp. 49-58.
- Reindl-Kiel, Hedda: Der Duft der Macht. Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 95, 2005, pp. 195-258.
- Reindl-Kiel, Hedda: Ottoman-European Cultural Exchange. East is East and West is West, and Sometimes the Twain Did Meet Diplomatic Gift Exchange in the Ottoman Empire. *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*. Volume 2. Eds. Colin Imber, Keiko Kiyotaki in Rhoads Murphey. (The Library of Ottoman studies, 6). London [idr.], 2005, pp. 113-123.
- Reindl-Kiel, Hedda: Symbolik, Selbstbild und Beschwichtigungsstrategien: Diplomatische Geschenke der Osmanen für den Wiener Hof (17.–18. Jahrhundert). *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen: Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Arno Strohmeier in Norbert Spannenberger). Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa. Stuttgart, 2013.
- Ritter, Carl: *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen*. 13. Theil. 3. Buch. West Asien, Bd. 2. Berlin, 1847.
- Rohrschneider, Michael: Das französische Präzedenzstreben im Zeitalter Ludwigs XIV.: Diplomatische Praxis – zeitgenössische Publizistik – Rezeption in der frühen deutschen Zeremonialwissenschaft. *Francia* 36, 2009, pp. 135-179.
- Rohrschneider, Michael: Reputation als Leitfaktor in den internationalen Beziehungen der Frühen Neuzeit. *Historische Zeitschrift* 291, 2010, pp. 331-352.
- Roodenburg, Herman: The „hand of friendship“: shaking hands and other gestures in the Dutch Republic. *A Cultural History of Gesture. From Antiquity to the Present Day* (hrsg. Jan Bremmer und Herman Roodenburg). Cambridge, 1994, pp. 152-189.
- Strohmeier, Arno: Die habsburgisch-osmanische Freundschaft (16.–18. Jahrhundert). *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen: Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit* (hrsg. Arno Strohmeier in Norbert Spannenberger). Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa. Stuttgart, 2013.
- Teply, Karl: *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. im Jahre 1628. Des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte*. Wien, 1976.
- Teply, Karl: *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*. Stuttgart, 1968.
- Trauth, Nina: *Maske und Person. Orientalismus im Porträt des Barock*. München, 2009.
- Tschopp, Silvia Serena und Weber, Wolfgang E. J.: *Grundfragen der Kulturgeschichte*. Kontroversen um die Geschichte. Darmstadt, 2007.
- Volckamer, Volker von: Graf Wolfgang IV. zu Oettingen-Wallerstein

- (1629–1708). *Diplomaten und Wesire. Krieg und Frieden im Spiegel türkischen Kunsthandwerks* (hrsg. Peter Schienerl). München, 1988, pp. 9-34.
- Vollrath, Hanna: The kiss of peace. *Peace Treaties and International Law in European History. From the Late Middle Ages to World War One* (hrsg. Randall Lesaffer). Cambridge, 2007, pp. 162-183.
- Waas, Adolf: *Geschichte der Kreuzzüge*, Bd. 1. Freiburg/Br., 1956.
- Wagner, Georg: Österreich und die Osmanen im Dreißigjährigen Krieg. Hermann Graf Czernins Großbotschaft nach Konstantinopel 1644/45. *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 14, 1984, pp. 325-392.

Seznam omenjenih oseb

Ahmed I.
Ahmed III.
Hermann Czernin
Princ Evgen/Eugen Franz, Prinz von Savoyen-Carignan
Karel IV.
Karel VI.
Leopold I.
Ludvik IV., Bavarski
Hans Ludwig Kuefstein
Walter Leslie
Wolfgang IV. von Oettingen-Wallerstein
Ibrahim paša
Carl Ritter
Friderik Lepi
Damian Hugo von Virmont
Alexander Greiffenklau von Vollraths
Friedrich Wilhelm I. (Prusija)

Theatricality of Intercultural Peace: Damian Hugo von Virmont as the Emperor's Ambassador to the High Porte (1719/20)

Summary

In 1719, a nobleman from the Lower Rhine region Hugo von Virmont travelled to the High Porte as the leader of the emperor's embassy composed of several hundreds of people. The mission had been agreed upon a year before in the Treaty of Passarowitz (Požarevac), in which the Habsburgs and the Ottomans committed themselves to organize extensive time-bound ambassadorial mission at the highest diplomatic level. Among the main tasks of ambassadors was symbolic staging of peace, which was seen as one of the essential components

of the peace process. This was an extremely difficult operation, since two very different political cultures came into contact. The article explores the question which representations and tendencies can be discerned from it, and in particular how they managed to bridge cultural gaps. The study focuses on three main stations of Virmont's mission: crossing the border near Paraćin and the exchange with his Ottoman counterpart ambassador Ibrahim Pasha, the arrival to Constantinople and the inaugural audience with the sultan Ahmed III. Here, some central verbal and non-verbal symbolic actions are considered, such as feasts they attended together, exchanging presents and wearing certain clothes. The study shows that the main characteristics of the symbolic staging of peace were parity and symmetry: any impression of differences in status between the Habsburgs and the Ottomans was supposed to be avoided. They renounced religious provocations. One of the main performances was political friendship which was expressed through practices, such as shaking hands, hugs, eating meals together, exchanging presents and kisses. These were to some extent decoded differently by each culture. However, the participants were familiar with the central message.